

Koltay András

VÁLASZA

**Prof. Balogh Elemér DSc., Prof. Halász Iván DSc., és Prof. Zódi Zsolt DSc. bírálataira,
amelyeket a
„Sajtószabadság. Egy közös európai eszme szabályozása”
c. doktori művével kapcsolatban fogalmaztak meg**

A doktori értekezésemre beérkezett színvonalas bírálatokat nagyon köszönöm. Az alábbiakban összevontan válaszolok a felvetett kritikákra, megjelölve, hogy azok melyik bírálótól származnak. A dicsérő szavakat, méltatásokat szintén köszönöm mindhárójuknak, azokra további reagálás itt nem szükséges.

Zódi Zsolt a doktori mű alcímével és részben a tartalmával kapcsolatban fejti ki polemizáló kritikáját, miszerint egy „eszme” szabályozása egyáltalán lehetséges-e? Meglátásait jórészt magam is osztom. A doktori mű célja az volt, hogy vizsgálat tárgyává tegye a sajtószabadság európai elméletének („eszme”) a jogban való megjelenését („szabályozás”, ami tágabb értelemben a jogi normákat és alkalmazásuk gyakorlatát is magában foglalja). Arra jutottam, hogy az egyébként igen kidolgozott, évszázadok óta érlelt elmélet a törvényekben és más hasonló jogi normákban csak töredékesen jelenik meg, elsősorban a médiaszabályozás területén, és nem általában a sajtószabadság szabályozásában. Ugyanakkor magam is megállapítom, hogy a tételes jogi normákon túl, a bírói döntéshozatal a sajtószabadsággal kapcsolatos elvi megfontolások, sőt, az újságírói tevékenységhez fűződő erkölcsi (szakmai etikai) szabályok is befolyásolhatják.

Szót ejtek továbbá a doktori műben (röviden) a sajtószabadság tényleges érvényesüléséhez szükséges egyéb, jogon kívüli (összefoglalóan mondhatjuk: társadalmi) feltételekről. Mint említtem, az egészséges, jól működő mediarendszerhez a megfelelő jogi szabályozáson és intézményi kereteken túl számos egyéb tényező is szükséges: többek között értő és fizetőképes közönség, önkorlátozó politikai rendszer, a politikai és a gazdasági szereplőktől kellő távolságot tartó médiumok, amelyek megfelelő gazdasági alapokkal bírnak.

Ezen felismeréseken a doktori mű valóban nem megy túl, mert a fent rögzített célkitűzéséhez ragaszkodik. Sok évnyi kutatómunka után is kissé meglepő volt számomra a felismerés, hogy a médiához kötődő oly sok társadalmi elvárás, a szabadságát és feladatait illető elméleti megalapozás, és az ezekre való rutinszerű hivatkozás jogi szövegekben (pl. alkotmánybíróági vagy strasbourgi határozatokban) csak kevéssé jelenik meg a szabályozásban. (Ahogy említettem, a csak bizonyos médiumtípusokra vonatkozó médiaszabályozás ez alól kivétel, de még az is nagyrészt „szabadjára engedi” az egyes médiumokat, a jogban kodifikált társadalmi felelősségüket a legtöbb esetben csak akkor „élesítve”, amikor azok közéleti kérdésekkel foglalkoznak.) A törvényi szabályozás és a médiával szemben felhozható elvárások így a sajtószabadság területén divergálnak. Azt is megállapítottam ugyanakkor, hogy ez így van jól, és az elvárásokat érvényesíteni kívánó erőteljesebb szabályozás (amelynek szükségességét időnként a tudomány egyes képviselői is felvetik) szükségszerűen aránytalanul korlátozná a média szabadságát, miközben kétséges, hogy alkalmas lenne-e célja betöltésére.

Továbbmenve, a „társadalmi elvárások” mibenlétében sem lehetünk egészen biztosak, mert azokat jórészt tudósok, bírák, alkotmánybírók, politikusok, közéleti szereplők artikulálják. Érdekes lenne tudományosan feldolgozni – mintegy a doktori mű „párjaként” – azt, hogy a sajtószabadság *társadalomban létező* eszméje és szabályozása (beleértve a joggyakorlatot is) milyen viszonyban állnak egymással.

Az „eszme” tehát nagyon is létezik, és részben befolyásolja a sajtószabadság jogát, de a következtetéseim szerint ez csak töredékes eredményre vezet (amelyet, megismételve a korábbiakat, nem látok problémásnak). Semmiképpen nem volt célom a sajtószabadságot „illúzióként” ábrázolni, mint ahogy magától értetődően nem is az. Azon értelmezését tekintve, amelyet a jogtudományi elemzések oly sokszor vesznek adottnak, illetve egyes részelemeivel kapcsolatban (mint például az újságírói függetlenség) – szigorúan jogászai nézőpontból, tehát nem „általában véve” – azonban még ez is felvethető.

Abban is egyetérték Zódi professzorral, hogy jogi eszközökkel is törekedhetünk, és törekednünk is kell arra, hogy az ideálisnak tekintett sajtószabadság (ha meg tudunk egyáltalán állapodni annak mibenlétében) felé tegyünk lépéseket, de a szabályozással óvatosan kell bánni. Ezért sem bánom, hogy a média „társadalmi felelőssége” jogászok által is gyakran emlegetett, de a szabályozásból mégis jórészt hiányzó megfontolás. A bírálatban felvetett rész kérdés, az újságírói pártatlanság például normatíván aligha lenne előírható, de a tisztességes újságírókat a

szabályozás is képes lehet megfelelően „jutalmazni”, például az előjogok biztosításán, vagy a sajtószabadság határainak megfelelő bírói meghúzásán keresztül.

Balogh Elemér és Halász Iván professzorok egyaránt hiányolták a doktori műből a sajtószabadság magyar intézménytörténetének bemutatását, illetve a jogtörténeti megközelítés aktívabb használatát. Kritikájuk jogos. Mentségemre annyit hozhatok fel, hogy a doktori mű célja a sajtószabadság jogi szabályozásának jelenkori (a mű megírásának pillanatában létező) és európai szintű (tehát nem országspecifikus) bemutatása volt. Természetesen, magam is úgy gondolom, hogy az éppen hatályos jogi szabályozás valójában nem érthető meg a történetiség szempontja nélkül, illetve, hogy a magyar olvasónak fontos és szükséges lett volna a magyar sajtószabadság-történet legalább rövid áttekintése. A terjedelmi korlátok, valamint az a körülmény, hogy a doktori mű első ízben egy külföldi kiadónál látott napvilágot, e törekvésnek határt szabtak. A mű írásakor elsősorban az érdekelt, hogy meg lehet-e határozni a sajtószabadság európai szintű (jogi) fogalmát, amely legalább az uniós tagállamok – velük jóindulatúan egy kalap alá véve az Egyesült Királyságot – mindegyikében azonos tartalommal alkalmazható. Ehhez az egyes, a műben említett nemzeti szabályok csak példaként, illusztrációként szolgáltak, amelyek a tézisek igazolását célozzák.

Abból indultam ki, hogy az európai kulturális hagyományok, a jogi kultúra és a történelem nemzetek közötti rokon vonásai lehetővé teszik a sajtószabadság közös európai eszméjének, illetve gyakorlati megvalósulásának vizsgálatát, már csak azért is, mert az európai uniós közös jog és a strasbourgi bírósági gyakorlat megteremtette az európai sajtószabadság általánosan érvényesülő, közös elemeit és alapjait a szabályozásban és a joggyakorlatban is.

A magyar sajtószabadság-történet számunkra evidens fontosságú, de összeurópai szinten sajátos történelmi körülményeink folytán nem modellértékű. Hasonló a helyzet a magyar Alkotmánybíróság – Balogh professzor által a műből hiányolt – judikatúrájával. A doktori mű szerkezetének feszességét feloldotta volna, ha a magyar sajátosságokat a főszövegben megjelenítem, ugyanakkor valóban igaz, hogy a magyar olvasó számára egy kiegészítő, magyar fókuszú fejezet hasznos lehetett volna. A bírálatban említett Both Ödön kiváló, és máig nem meghaladott sajtószabadság-történeti írásaival korábban magam is igyekeztem behatóan foglalkozni. A terjedelmi korlátok itt is (nem teljesen kikezdhetetlen) mentségül szolgálnak. A magyar szólás- és sajtószabadság-történet összefoglaló, monografikus feldolgozása, amely

beágyazza tárgyát a sajtószabadság jogának európai fejlődéstörténetébe, jogtudományunk régi adóssága, amely remélhetőleg a belátható jövőben megszületik.

Egy részben kapcsolódó kritika – Halász professzor részéről – a posztszocialista kelet-közép-európai régió sajátosságai bemutatásának hiányára vonatkozik, amelyre kellő meggyőző erővel még nehezebben tudok megfelelni. A Kelet és Nyugat eltérő történeti fejlődéséből fakadó jelentős eltérések már első ránézésre is evidensek. A doktori műben is írom, hogy különös figyelmet érdemelnek a 20. század vége felé felszabadult közép- és kelet-európai államok médiarendszereinek sajátosságai. Ezen államok a rendszerváltozások után a sajtószabadság nyugati eszményének elérésére törekedtek – ez volt több évtizedes (Magyarország esetében több évszázados) szabadság- és autonómiaküzdelmeik egyik fő célja. A kontinens politikai egységesülésének kezdetekor megkésve, rossz gazdasági helyzetben, sokszor a külföldi médiabefektetőknek kiszolgáltatott módon, nehezebb gazdasági körülmények között élő, a sajtószabadsággal éppen csak ismerkedő potenciális közönséggel, lassan formálódó demokratikus kultúra mellett kellett megpróbálniuk megközelíteni a sajtószabadság elképzelt, más, kevésbé keserves sorssal megvert országokban is csak vágyott ideálját. A sajtószabadság nyugati eszményének megvalósítására tett kísérlet a nyugati típusú kapitalista gazdasági rendszer átvételével összefüggően történt. Ezek a folyamatok az új jogi, társadalmi, gazdasági és médiakultúra bevezetésének felgyorsult üteme és a politikai átmenet zűrzavaros évei miatt elkerülhetetlenül súlyos hibákat, mulasztásokat és bűnöket is magukban hordoztak. Az új rend kialakítása pedig magával hozta a kapitalista alapú médiapiac problémáit is, amelyek csak tetézte a posztkommunista országok már meglévő gondjait. A politikai változások idővel sem csillapodó heve elnehezítette a független és minőségi média kifejlődését és megerősödését. Miközben a sajtószabadság jogi felfogásában Nyugat- és Kelet-Európa egymáshoz közeledése vitathatatlanul megtörtént, ezek a körülmények a mai napig rajta hagyják nyomaikat az egyes posztkommunista államok médiarendszerén és nyilvánosságán.

E kérdés kibontása önálló monográfia tárgya lehetne. A doktori műben valóban megelégedtem a probléma említésével, elsősorban azért, mert több mint három évtizeddel a rendszerváltozások után azt feltételeztem – és erre kerestem igazolást –, hogy a sajtószabadságnak létezik egyetlen, valamennyi demokratikus európai államban alkalmazható jelentése és tartalma, amely a nemzeti sajátosságok elismerése (amelyek lehetnek a sajtószabadság ellenében hatók, de lehetnek kívánatosak, az adott nemzet történelméből, kultúrájából fakadóak is) mellett is azonosítható. Reménykedem abban, hogy e törekvésemben sikerrel jártam. Mindazonáltal,

régióink sajátosságai természetesen figyelemre méltóak, és árnyalhatják az „egységes európai sajtószabadság-fogalomról” alkotott képet. Bízom benne, hogy a jövőben lesz módom e kérdéssel is behatóbban foglalkozni.

A Halász professzor által felvetett ausztrál, kanadai, új-zélandi, izraeli stb. kitekintés bizonyosan szintén gazdagította volna az általam felrajzolt képet, de célkitűzéseimbe sajnos nem volt beilleszthető. Az egyes, a doktori műben tárgyalt kérdésekhez fűzött amerikai összevetés, és a jelentős mennyiségű hivatkozott egyesült államokbeli szerző „jelenlétét” az indokolta, hogy az USA joga más, a nyugati kultúrkörhöz tartozó államokkal szemben jelentős hatást gyakorol az európai jogrendszerekre is. (Evidens például a hatása a magyar Alkotmánybíróság szólásszabadsággal összefüggő gyakorlatára.) Ma már nem lehet a szólásszabadság, vagy az internetes platformok európai szabályozásáról anélkül értekezni, hogy fél szemmel ne figyelnénk arra, ami e kérdések vonatkozásában Amerikában történik. A First Amendment joga Európától is viszonyulást követel, amelynek eredménye persze számos esetben az ottani megfontolások tudatos elvetése. Más, Európán kívüli országokra – legyenek szabályozásbeli fejleményeik mégoly izgalmasak is – ez nem mondható el.

Ugyan a doktori műnek nem, de a teljes, megjelent monográfiának része a platformszabályozásról szóló rész, amellyel kapcsolatban Zödi professzor fogalmazott meg észrevételt. Eszerint a kötet okfejtései afelé mutatnak, hogy „a platformokat egészen mélyre menő részletességgel” szabályozni lenne szükséges. A kritika ezúttal is megalapozott. A kötet érintett fejezete valóban nem csak bemutatja a jelenlegi platformszabályozást, hanem lehetséges új irányokat is felvet. Ezek mellett azonban nagy erővel én sem kardoskodom. Említésük oka az a jelenleg feloldhatatlannak látszó paradoxon, amely szerint, miközben a platformok egyre inkább a hagyományos médiához hasonló szerepet töltenek be a nyilvánosságban, és maguk is aktív „szerkesztői” a felhasználói tartalmaknak, a szabályozásuk sem a felhasználói szólásszabadságot, sem pedig a „közönség” információkhoz való hozzáféréseinek jogát nem biztosítja kellő erővel. De a fürdővízzel együtt itt sem szabad kiönteni a gyereket is, és a platformok túlzottan szigorú szabályozása a szabad nyilvánosság kívánalma ellenében hatna.

A bírálatokat még egyszer köszönöm. Arra világítanak rá, hogy a sajtószabadság ügye nem végérvényes következtetésekkel egyszer és mindenkorra lezárható kérdés, és bármilyen

irányból vizsgáljuk is, mindig újabb problémákba ütközünk. A jogtudományi tárgyalás pedig csak az egyik – olykor úgy tűnhet, nem is a legfontosabb – a lehetséges megközelítések közül.

Budapest, 2026. október 13.

A handwritten signature in blue ink, consisting of a stylized 'K' followed by a horizontal line and a small upward stroke.

Koltay András